

בני נוער וצעירים חרדים בסיכון - צרכים ומענים סקירת ספרות

אמיר פלק דנה ברנדר זהר אור שרביט

עריכת לשון: רונית כהן בן-נון
תרגום לאנגלית (תקציר): ברכה מרים ברוכוף
עיצוב גרפי: אפרת ספיקר

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

המחקר הוזמן על ידי מינהל של"ם במשרד הרווחה והביטחון החברתי ומומן בסיועו

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | טבת תשפ"ד | דצמבר 2023

רקע

בשנים האחרונות חלה עלייה ניכרת במודעות לקיומם של מצבי סיכון בקרב בני נוער וצעירים חרדים. הגוף הממשלתי המרכזי הממונה על מתן שירותים לבני נוער וצעירים בסיכון הוא מינהל של"ם במשרד הרווחה והביטחון החברתי. סקירה זו היא חלק ממחקר רחב יותר שהזמין המינהל ומטרתו לאפיין את בני הנוער והצעירים החרדים בסיכון, לבחון את צורכיהם ואת ההתאמות הנדרשות במענים הניתנים להם.

מטרה

לסקור את הידע העדכני על בני נוער וצעירים חרדים בסיכון, משני המינים, ולגבש הבנה מעמיקה יותר של ההיבטים האלה: הרקע להיווצרות מצבי סיכון בקרב בני נוער וצעירים חרדים, מאפייני האוכלוסייה וצרכיה, השירותים הניתנים לה מגופים שונים ומידת התאמתם לצרכיה וההתאמות הנדרשות כדי לספק לה מענה מקיף יותר.

שיטה

נסקרו מאמרים אקדמיים ודוחות מחקר שפורסמו בעשר השנים האחרונות ומתמקדים בבני נוער וצעירים חרדים בסיכון בישראל, בצד נושאים נוספים הרלוונטיים לסוגיה. הסקירה מתבססת גם על מידע מאתרים ממשלתיים, כתבות בעיתונות ואתרים של ארגוני חברה אזרחית.

ממצאים

נשירה ומצבי סיכון בקרב בני נוער וצעירים חרדים

לנשירה ממערכת החינוך תפקיד מרכזי בהיווצרות מצבי הסיכון בקרב בני נוער וצעירים חרדים, נוכח השפעותיה על מעמדו החברתי של הנוער ושל משפחתו. נשירה עלולה להוביל לשינויים בסממנים החיצוניים החרדיים, לניתוק מן הקהילה ומן המשפחה, לשוטטות, להתנהגות מינית בלתי הולמת ולעבריינות. עיקר הנשירה מתרחשת לקראת הלימודים בישיבה קטנה ובסמינר או במהלכם. שיעור הנשירה בקרב בני נוער וצעירים חרדים גבוה מזה של יהודים באוכלוסייה הכללית, במיוחד בקרב בנים. בשל הרגיעה של חרדים רבים מדיווח לרשויות, קשה לאפיין את היקף מצבי הסיכון באוכלוסיית היעד ולזהות מגמות על פני זמן. עם זאת יש מקום להניח שהיקף מצבי הסיכון עולה עם השנים.

גורמים, מאפיינים וצרכים של בני נוער וצעירים חרדים בסיכון

הגורמים השונים לנשירה ולמצבי סיכון פועלים לעיתים קרובות במשולב, באופן המאיץ את תהליך ההידרדרות. גורמים אלו כוללים, בין היתר, קושי בתפקוד המשפחתי; קושי במילוי דרישות מוסד הלימודים; הפרעות קשב וריכוז או לקויות למידה אחרות; חשיפה למנהגי החברה הכללית או לנוער חרדי במצבי ניתוק; והתמודדות עם כגיעות מיניות. נטען שהיחס של המשפחה והקהילה לבנות

שאינן עומדות בציפיות החברתיות נוקשה מן היחס לבנים. יוצאים בשאלה הם קבוצה נוספת שלה מאפייני סיכון ייחודיים הנוגעים ברובם לקושי להשתלב בחברה הכללית מבחינה חברתית ותעסוקתית.

ראיונות עם בני נוער וצעירים חרדים בסיכון מעידים על קושי להתמודד עם הסגרות של החברה החרדית, על צורך בתמיכה לא שיפוטית מצד מבוגרים בחייהם, על רצון להשתלב בחברה החרדית בצד אכזבה ופגיעה ממנה ועל תחושות כישלון נוכח חוסר הצלחה בניסיון לעמוד בציפיות הקהילה. בין הגורמים המסייעים להתמודדות עם מצבי הסיכון אפשר למנות משאבים אישיים כגון הערכה עצמית ותחושת שליטה, תמיכה הורית, תמיכה חברתית ותחושת שייכות לקהילה.

תוכניות ומענים לבני נוער וצעירים חרדים בסיכון

בשנים האחרונות מפעיל מינהל של"ם תוכניות שמטרתן לאתר את אוכלוסיית היעד ולטפל בה. משרדי ממשלה נוספים ועמותות שונות מפעילים אף הם תוכניות. מרבית התוכניות מנסות לבסס מעגלי תמיכה בקהילה ומעודדות השתלבות מחדש במוסדות לימוד, במשפחה ובקהילה. פעילותם של מענים רבים בשנים האחרונות אינה מתועדת דייה ואינה מלווה במחקרי הערכה.

אתגרים ודרכי התמודדות בטיפול בבני נוער וצעירים חרדים בסיכון

אחד האתגרים במענה לאוכלוסיית היעד הוא הקושי לאתר מקרי סיכון ומצוקה בקרב בני נוער וצעירים חרדים. כמו כן הטיפול בבני הנוער והצעירים כרוך בהתמודדות עם פערים בין השקפתם של המטופלים לזו של אנשי המקצוע. אתגרים נוספים כוללים בין היתר היעדר מענים מותאמים במוסדות חינוך ומיעוט מענים לבנות בחלק מן הרשויות המקומיות. מן הספרות עולות כמה דרכי התמודדות, חלקן כבר מיושמות על ידי מינהל של"ם, ובהן מושם דגש רב יותר על 'כשירות תרבותית' של המטופלים, על שיתוף פעולה עם מנהיגי הקהילה ועל שמירה על המעטפת המשפחתית והקהילתית של בני הנוער.

המלצות

- לשפר את המענים במוסדות הלימוד על ידי הדרכת צוותי חינוך, עיבוי המערך הייעוצי-טיפולי, מתן הדרכה ולייווי להורים והמשך הפעלת תוכניות חונכות תוך בחינת המועילות שלהן
- לחזק את המודעות בקהילה למצבי הסיכון ולמענים המוצעים, תוך מעורבות מנהיגים ואנשי חינוך חרדים ושימוש בערוצי הפצת מידע ותכנים המותאמים לחרדים
- לחזק את המשאבים האישיים והחברתיים של אוכלוסיית היעד, ובפרט שימור הקשר עם ההורים וחיזוק תחושת השייכות לקהילה באמצעים מגוונים, כגון תוכניות למעורבות קהילתית
- לפעול להגברת ההתאמה התרבותית במענים השונים על ידי הכשרת אנשי המקצוע והגברת הכשירות התרבותית שלהם וביסוס מנגנונים לשיתוף פעולה עם מנהיגי הקהילה
- לגבש מענה מותאם למצוקותיהם של בני נוער וצעירים להט"ב
- לשקול הקמת גוף ממשלתי מתכלל לטיפול בבני נוער וצעירים חרדים בסיכון אשר יגבש מטרות ויעדי-על לכלל המענים בתחום, בהסתמך על הגדרה מוסכמת לאוכלוסיית היעד, ויהיה אמון על ריכוז שוטף של נתונים בנוגע להיקף אוכלוסיית בני הנוער והצעירים החרדים בסיכון, מאפייניה והמענים המוצעים לה

תוכן עניינים

1	1. מבוא
1	1.1 רקע
1	1.2 מבנה הדוח
2	2. מטרת הסקירה
2	3. שיטה
3	4. בני נוער וצעירים חרדים בסיכון: ההקשר החברתי
3	4.1 מאפיינים ומגמות בחברה החרדית
9	4.2 בני נוער וצעירים בסיכון
12	4.3 סיכום
13	5. מאפיינים וצרכים של בני נוער וצעירים חרדים בסיכון
13	5.1 מאפיינים בהידרדרות של בני נוער למצבי סיכון
21	5.2 חוויות וצרכים של בני נוער בסיכון
22	5.3 גורמי חוסן המסייעים בהתמודדות עם מצבי סיכון
24	5.4 יציאה בשאלה והקשיים המתלווים אליה
25	5.5 סיכום
27	6. מיפוי תוכניות ומענים עבור בני נוער וצעירים חרדים בסיכון
27	6.1 מענים בתחום החינוך למניעת נשירה ולהתמודדות עימה
28	6.2 מענים בקהילה לבני נוער חרדים בסיכון
31	6.3 מענים המיועדים לצעירים בני 18 ויותר
32	6.4 סיכום
33	7. אתגרים בטיפול בבני נוער וצעירים חרדים בסיכון ודרכי התמודדות עימם
33	7.1 אתגרים באיתור בני נוער וצעירים חרדים בסיכון
34	7.2 אתגרים ודילמות בטיפול רגשי באוכלוסייה החרדית
36	7.3 אתגרים בהפעלת תוכניות חינוך, טיפול והכשרה
37	7.4 לגשר על הפערים: דרכי התמודדות
41	7.5 סיכום

42	8. מגבלות הסקירה
43	9. סיכום והמלצות
43	9.1 סיכום
44	9.2 המלצות
47	עוד פרסומים של המכון בנושא
48	מקורות
61	נספח א: הרחבה בנושא תעסוקה וניעות באוכלוסייה החרדית
64	נספח ב: מענים הניתנים על ידי משרדי ממשלה וארגוני חברה אזרחית